

VIII mitmeteaduslik eesti teaduskeele konverents

2. detsembril 2022

LÜHITUTVUSTUSED

TALLINNA ÜLIKOOL

Keeletoimetanud Helena Lemendik ja Peep Nemvalts

Küljendanud ja kujundanud Peep Nemvalts

Konverentsi sisutoimkond

doktorand *Helena Lemendik*, TÜ ja TLÜ
dr *Peep Nemvalts*, TLÜ
dr *Helin Puksand*, TLÜ

HARIDUS- JA
TEADUSMINISTEERIUM

Täname

Haridus- ja Teadusministeeriumi eesti terminitööd toetamast.

Sisukord

Mis on keeleline õiglus ja kuidas see aitab mõista keelepingeid mitmekeelses ülikoolis? <i>Kerttu Rozenvalde</i>	4
Eestikeelne terminivara materjalitehnikas ja selle rakendusi <i>Jakob Kübarsepp, Priit Kulu</i>	6
Riigikaitse terminiarendus – kerkne kriiside kiuste! <i>Reet Hendrikson</i>	7
Õppeterminid üliõpilastöodes <i>Helin Puksand</i>	8
Eesti-inglise-eesti majandustekstide oskussõnavarast ja tõlkeprobleemidest <i>Jaan Alver ja Lehte Alver</i>	9
Erialase mõisteruumi korrastamine ja arendamine: poliitika ja valitsemise sõnastiku kogemus <i>Leif Kalev</i>	10
Kas tõlkija peab olema erialaekspert? <i>Raili Lass</i>	11
Mitmekeelse teekonna kogemus muusikalise pinge uurimisel ja määratlemisel <i>Gerhard Lock</i>	12
Nüüdismuusika oskuskeele komisjoni tööst <i>Gerhard Lock, Hans-Gunter Lock, Andrus Kallastu</i>	14
„Ka eesti keelset teksti kirjutatan juba inglise keelse lause ehitusega...“ Teaduskeelest doktorandide küsitlusuuringu andmeil <i>Peep Nemvalts, Eve-Liis Roosmaa, Helena Lemendik, Triin Roosalu</i>	16
Olulisemad teaduskeele terminid ja tähistatavate mõistete määratlused.....	17

„Tava- ehk lineaarse mõtlemise seisukohalt väikesed või tähtsusetuina paistvad nihked meie teaduskeele ja üldse eesti keele kasutuses võivad endas kätkeada arengustsenaariume, mille reaalteaduste analoogid on ootamatud, kuid kindlalt verifitseeritud.“

Peeter Saari. Teaduskeelest reaalteaduslikult.

– Eesti teaduskeel keelterikkas teadusmaailmas. Koostanud ja toimetanud Peep Nemvalts. Acta Universitatis Tallinnensis. TLÜ teaduskeelekeskuse köide 2. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus 2020, lk 23.

Mis on keeleline õiglus ja kuidas see aitab mõista keelepingeid mitmekeelses ülikoolis?

Kerttu Rozenthal

Tartu Ülikool

Keeleteadlased ja poliitfilosoofid on aeg-ajalt tõstatanud küsimuse õiglusest keelekasutuses (Skutnabb-Kangas *et al.* 1995; Kymlicka, Patten 2003; Van Parijs 2011; May 2012; Soler, Morales-Gálvez 2022). Eriti on tähelepanu all olnud väiksemate keelekogukondade kaitsmine suuremate ja/või tugevamate eest, olgu nendeks siis keelelised vähemused riigis või viimasel ajal ka riigikeeled ingliskeelsetuvas maailmas. Väiksemale ja nõrgemale õigluse tagamist nähakse võimalikuna, kui sõlmida kokkuleppeid (näiteks seadustes), mis keelemuutuse ja vahetuse protsesse pidurdaks. Kui vaadata olukordi, kus kohtuvad eri keeletaustaga inimesed, keelelise õigluse vaatevinklist, mõistame paremini pingekohti, millega puutuvad kokku need, kes teatud keele kasutamist mitmekeelses keskkonnas kaitsta püüavad (Soler, Rozenthal, ilmumas). Nendeks on näiteks keelepoliitika kujundajad, kes on võtnud eesmärgiks tagada eesti keele kestlikkus teadus- ja kõrghariduskeelena tänases mitmekeelses ülikoolis, kus aina enam kasutatakse ühise suhtluskeelena inglise keelt.

Van Parijsi (2011) väljapakutud määratluse järgi on üks osa keelelisest õiglusest võrdselt väärikas suhtumine igähe kiindumusse oma keelde või keeltesse. Ettekandes käsitlengi pingeid tänases mitmekeelses Tartu Ülikoolis keelelise õigluse vaatevinklist ja küsin, mida peavad ülikooli akadeemilised töötajad – nii kohalikud kui välistöötajad – ülikooli keelekasutuses ja keelepoliitikas õiglaseks või ebaõiglaseks, ja kuidas nende arvates õiglust jalule seada. Kas keelelise õigluse vaatevinkel aitab mitmekeelse ülikooli keelepingeid vaid mõista või võib suunata ka lahenduseni?

Analüüs põhineb Tartu Ülikoolis 2021. aasta lõpus ja 2022. aasta alguses kogutud andmestikul TÜ akadeemiliste töötajate keelekasutuse ja -hoiakute kohta (Rozenthal, Klaas-Lang 2021). Novembrist 2021 kuni jaanuarini 2022 viidi kümne TÜ instituudi/teaduskonna akadeemiliste töötajate seas läbi ankeetküsitlus, kus vastajatel paluti Likerti skaalal avaldada arvamust TÜ keele ja rahvusvahelistumise põhimõtete (2020) olulisuse kohta; samuti paluti avatud küsimustele vastates kommenteerida oma keelekasutust ja hoiakuid TÜ töökeele suhtes.

Allikad

- Kymlicka, W.; Patten, A. 2003. Language rights and political theory. – *Annual Review of Applied Linguistics*, 23, 3–21.
- May, S. 2012. *Language and Minority Rights: Ethnicity, Nationalism and the Politics of Language*. Routledge.
- Rozenthal, K.; Klaas-Lang, B. 2021. Tartu Ülikooli akadeemiliste töötajate keelehoiakud (avaldamata andmestik).
- Skutnabb-Kangas, T.; Phillipson, R.; Rannut, M. (eds.) 1995. *Linguistic Human Rights: Overcoming Linguistic Discrimination*. Mouton de Gruyter.
- Soler, J.; Morales-Gálvez, S. 2022. Linguistic justice and global English: Theoretical and empirical approaches. – *International Journal of the Sociology of Language*, 277, 1–16.

Soler, J.; Rozenvalde, K. (ilmumas). Does international academic mobility lead to linguistic domination or discrimination? Linguistic justice in theory and practice in EMI settings. – Journal of English-Medium Instruction.

Tartu Ülikool 2021. Tartu Ülikooli keele ja rahvusvahelistumise põhimõtted. <https://ut.ee/et/sisu/tartu-ulikooli-keele-ja-rahvusvahelistumise-pohimotted>.

Van Parijs, P. 2011. Linguistic Justice for Europe and the World. Oxford University Press.

„Irimaal toimus n-ö faasisiire, üleminek inglise keelele XIX sajandil kõigest mõne inimpõlve jooksul katoliku kiriku surve all keelekoolidest kaotamise tagajärjel.

[--]

Minu arvates läheneme Eesti ülikoolides, sh rahvusülikoolis, faasisiirde kriitilisele punktile, kui jätkub ingliskeelsete õppekavade osakaalu kasv. Ega ikka ei ole päris nii, et veel mõni protsent neid kavu juurde ei tee kuidagi paha eesti teaduskeelele, küll aga tõstab kohta ülikoolide ülemaailmses pingereas (või tuleks öelda reitingus?).“

Peeter Saari. Teaduskeelest reaalteaduslikult.

– Eesti teaduskeel keelterikkas teadusmaailmas. Koostanud ja toimetanud Peep Nemvalts. Acta Universitatis Tallinnensis. TLÜ teaduskeelekeskuse köide 2. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus 2020, lk 25.

Strateegiline eesmärk 3. Õpe

„3.8. Koostöös kõrgkoolidega töötatakse välja ja rakendatakse kõrghariduse keele- ja rahvusvahelistumise põhimõtted, mis tagavad eesti keele toimimise kõrgharidus- ja teaduskeelena, määratledes eesti- ja ingliskeelse õppe vahekorra ning aidates samal ajal kaasa ülikoolide rahvusvaheliselt kõrge taseme saavutamisele. Et kõik eesti emakeelega üliõpilased saaksid omandada eesti erialakeele ning ükski ainevaldkond ei muutuks täielikult võõrkeelseks, arendatakse eestikeelseid õppekavasid, terminoloogia- ja teadustööd. Tagatakse, et avalik-õiguslike ülikoolide asjaajamiskeel on eesti keel. Eestikeelses keskkonnas toimetulekuks õpetatakse välisüliõpilastele ja -õppejõududele eesti keelt.“

Eesti keele arengukava 2021–2035, lk 10.

Eestikeelne terminivara materjalitehnikas ja selle rakendusi

Jakob Kübarsepp^{1,2}, Priit Kulu²

¹Eesti Teaduste Akadeemia, ²Tallinna Tehnikaülikool

Eesti keele oskusele rajatakse vundament eelkõige haridusvaldkonnas, sh kõrghariduses, ja ka teadustöös. Seepärast pööratakse ülikoolidega aastateks 2022–2025 sõlmitud halduslepingutes varasemast suuremat tähelepanu eestikeelsele õppele ja terminivarale, eesti keele õppele, eesti keeles õpetavate akadeemiliste töötajate järelkasvule ning teadustulemuste tutvustamisele eesti keeles.

Ühes inseneeria valdkonnas – materjalitehnikas – on eestikeelset oskussõnavara arendatud juba aastakümneid. Algul tehti seda vene keele, viimasel kolmel aastakümnel inglise keele alusel. Tuumiksõnavara on kinnistunud eelkõige tänu eestikeelsetele õpikutele ja käsiraamatutele ning eestikeelsele õppele. Et selle tehnoloogiavaldkonna kiire arenguga sammu pidada, on vaja järjepidevust terminivara loomes ja tarvituses, ühtlasi terminitööd väärtustades.

Materjalitehnika eestikeelse terminivara olemasolu ja ajakohastamist nõuab valdkonna õpe mitmes Eesti ülikoolis ja rakenduskõrgkoolis. Ainuüksi TTÜ inseneriteaduskonna metallide tehnoloogia professor panustab praegu 15 aine õpetamisse (neist 12 eesti keeles) kõrghariduse esimese ja teise astme 11 õppekaval. Õpet toetavad:

- eestikeelsed õppematerjalid, uusim neist „Materjalitehnika: õpik kõrgkoolidele“ (2015), mõeldud kõrghariduse 1. astme üliõpilastele;
- eestikeelse terminivara pidev arendus, sh viimati ilmunud „Materjalitehnika seletav sõnaraamat“ (paberandjal 2014, täiendustega e-raamat 2016), ning järjepidev terminivara täiendamine EKI andmebaasis Ekilex;
- „Mehaanikainseneri käsiraamat“ (viimane, uue ingliskeelse versiooni tõlge 2021);
- arvukalt materjalide ja valmistustehnoloogiate valdkonna (nt keevitustehnoloogia) standardite tõlkeid;
- doktoritööde eestikeelsed kokkuvõtted.

Eestikeelse terminivara arendus ja kasutamine ei ole probleemitu. Näiteks puudub enamikul akadeemilise personali liikmetest motivatsioon terminitööga tegeleda. Samuti ei olda alati teadlikud olemasolevast terminivarast, mistõttu seda ei kasutata. Probleeme on olnud ka doktori- ja magistratööde eestikeelsete kokkuvõtetega juhtudel, kui juhendaja(d) on pärit välismaalt ega valda eesti keelt.

„Põhjamaiste kultuurrahvastena oleme muidugimõista väga viisakad. Ainult et kust läheb see piir, kus viisakus läheb üle enesesalgamiseks? Kus viimasest kujuneb välja tegelik keelepoliitika, mis halvab eesti teaduskeele arenemise, tehes karuteene meie keele, kultuuri ja enesetaju elujõule?“

Peeter Saari. Teaduskeelest reaalteaduslikult.

– Eesti teaduskeel keelterikkas teadusmaailmas. Koostanud ja toimetanud Peep Nemvalts. Acta Universitatis Tallinnensis. TLÜ teaduskeelekeskuse köide 2. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus 2020, lk 26.

Riigikaitse terminiarendus – kerkne kriiside kiuste!

Reet Hendrikson

Eesti Kaitseväe Akadeemia

Riigikaitse oskuskeel on kriisiräsitud maailmas üks neid erialakeeli, mis on ajakirjanduse vahendusel jõudnud tavakodaniku teadvusse ja kõnepruuki. See tähendab ühtlasi piiri hägustumist üld- ja erialakeele vahel. Kuivõrd on ärevad ajad mõjutanud riigikaitse oskuskeele arendamist ning kas praegune julgeolekupoliitiline olukord peegeldub mingil moel ka riigikaitse terminiarenduses ja -päringutes? Kuidas riigikaitse terminiarendus üldse toimib ja toimub? Kes sellega tegelevad ja kellega tehakse koostööd? Mis tähtsaim: kuidas saab riigikaitsehuviline, ajakirjanik või kes tahes teine Eesti inimene riigikaitse terminiarendusest kasu ja kust saada valdkonna mõistete-terminite kohta teavet?

Ettekandes keskendun kahele suuremale teemaringile: valgustan riigikaitse terminiarenduses toimuvat ja julgeolekupoliitilise olukorra mõju riigikaitse oskuskeelele. Muu hulgas toon näiteid ajakirjanduses kasutatavast riigikaitse valdkonna sõnavarast, nn pidžin-militaariast, mis lahkneb erialasest keelepruugist. Viimasega haakub üks erialakeelega seotud põhimõttelisi küsimusi, nimelt küsimus (üldkeele)sõna ja termini vahekorra kohta. Kes peaks hea seisma selle eest, et ajakirjanduses kasutataks erialakeeles kokkulepituid termineid? Kas ja kuivõrd peaks üldse eeldama, et ajakirjandus- ja üldkeeles järgitaks erialakeele tava ja normingut? Ettekandes kutsun kuulajaid kaasa mõtlema nii neil kui ka teistel erialakeele arendamise ja kasutamisega seotud teemadel.

Allikad

Erelt, Tiiu 2007. Terminiopetus. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Hendrikson, Reet 2018. Kas sõjasõna sünnib sõtta? Erialakeele tõhusus sõjandusterminoloogia näitel. Doktoritöö. Tartu Ülikool, humanitaarteaduste ja kunstide valdkond, eesti ja üldkeeleteaduse instituut. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 18–22.

Hendrikson, Reet 2020. Ühtse mõistmise ja terminikasutuse võimalikkusest laiapindses riigikaitstes. – Sõjateadlane (Estonian Journal of Military Studies), 15, 31–86.

Hendrikson, Reet 2021. *Verba militaris* ehk mõiste ja terminiga eestikeelse sõjateaduse eest! – Academia Militaris, 1, 60–62.

Hendrikson, Reet 2022. Mõiste, termini ja sõjandusterminoloogia tööruhuga eestikeelse riigikaitse eest! – Academia Militaris, 3, 58–60.

Tavast, Arvi; Taukar, Marju 2013. Mitmekeelne oskussuhtlus. Tallinn: Valgus.

Mõju riigi julgeolekule ja välissuhetele

„Oskussõnavara arendamine, tänapäevaste sõnastike olemasolu ja veebirakendused toetavad olulisel määral rahvusvahelist suhtlust ning on selge ja täpse eneseväljenduse ning selgete ja sisukate tõlgete aluseks. Keeletaristu peab toetama info töötlemist, tõlkimist, levikut ja kasutamist.“

Eesti keele arengukava 2021–2035, lk 14.

Õppeterminid üliõpilastöodes

Helin Puksand

Tallinna Ülikool

Termin *õpe* tähendab nii õpetamist kui ka õppimist ja õpetamist koos (Haridussõnastik, s.a.; ÕS 2018). Kuna õppimine ja õpetamine on väga paljude inimeste igapäevase elu osa, siis on ka termin väga laialt kasutusel – Google'i otsing annab lausa 7 720 000 tulemust. Kuigi terminit kasutatakse ka iseseisvalt, on see väga paljude terminite põhisõna, millele on lisatud eri täiendsõnu või täiendeid. Haridussõnastiku (s.a.) terminiloendist leiab koguni 173 terminit, mille üks osa on sõna *õpe*. Paljud nendest terminitest on väljakujunenud tähendusega ega tekita küsimusi. Sellised üheselt mõistetavad terminid on näiteks *magistriõpe* või *draamaõpe*.

Aastat 2020 võib pidada õppeterminite seisukohalt märgiliseks, sest koroonapandeemia tõttu suunati õppijad kaugõppele ning hakati kasutama harjumuspärasest erinevaid õppevorme ja -viise. Uue olukorraga kaasnesid ka uued mõisted ja terminid, sest tekkisid situatsioonid, mida varem ette ei tulnud, nt hakati õppima veebikeskkondade (Zoom, Teams, Meet) kaudu või oli osa õppijaid klassis, osa aga veebirusis. Et vähendada segadust uute terminite tarvituses ja termineid ühtlustada, kutsus Haridus- ja Noorteamet 2021. aasta veebruaris kokku Haridus- ja Teadusministeeriumi, Eesti Keele Instituudi ja ülikoolide eksperdid (HarNo 2021). Ühise arutelu tulemusena täpsustati seitsme termini tähendust. Neist neli tähistas õppevorme: *lähiõpe*, *kaug-* ehk *distsantsõpe*, *põimõpe* ja *veebiõpe*, ning kolm õppeviisi või -meetodit: *digiõpe*, *kontaktõpe* ja *haja-* ehk *paindõpe*. Kuidas need terminid on kasutusse läinud, vajab lähemat analüüsi. Siinses ettekandes vaadeldaksegi, kuidas on eeltoodud seitset terminit kasutatud eri ülikoolide üliõpilastöodes.

Allikad

Haridussõnastik (s.a.). <https://www.eki.ee/dict/haridus> (03.11.2022).

HarNo 2021. Täpsustati distantsõppega seotud terminite tähendusi.

<https://harno.ee/uudised/tapsustati-distsantsoppega-seotud-terminite-tahendusi>
(21.02.2021).

ÕS = Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2018. <https://www.eki.ee/dict/qs/> (03.11.2022).

„Nii nagu kala hakkab mädanema peast, hakkab keele kasutusareaal lagunema kõrghariduse- ja teaduskeelest. Seepärast on arengud akadeemilises keelekasutuses – olgugi esmapilgul vähemärgatavad – nagu kanaarilind kaevanduses.“

Peeter Saari. Teaduskeelest reaalteaduslikult.

– Eesti teaduskeel keelterikkas teadusmaailmas. Koostanud ja toimetanud Peep Nemvalts. Acta Universitatis Tallinnensis. TLÜ teaduskeelekeskuse köide 2. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus 2020, lk 28.

Eesti-inglise-eesti majandustekstide oskussõnavarast ja tõlkeprobleemidest

Jaan Alver ja Lehte Alver

Tallinna Tehnikaülikool

Eestikeelsel majanduse oskussõnavaral on pärast rohkem kui 30 aasta möödumist taasiseseisvumisest ja turumajandusele üleminekust veel palju arenemisruumi. Valitsevat olukorda iseloomustab nii erialase (õppe)kirjanduse kui ka Eesti õigusaktide ja normdokumentide (seaduste, määruste, juhendite) vähearenenud keel, sh oskussõnavara. Teiselt poolt on iseloomulik seadusloomes määravat rolli omavate ametnike, praktikute ja teadlaste suhteline ükskõiksus oskuskeele vastu. Üldlevinud tundub olevat suhtumine, et erinevalt täppisvaldkondadest (matemaatika, füüsika, keemia, tehnika) on majanduse vallas keel ja oskussõnavara ebaolulised ning neil pole praktilist ega teaduslikku tähtsust.

Iga eriala oskuskeele loovad selle alaga tegelejad. Nii oli see kauges minevikus ja nii peaks see põhimõtteliselt olema (ja arenenud riikides on) ka tänapäeval. Paraku on viimase 30 aasta jooksul Eestis ilmunud majandussõnastike autoriteks filoloogid ja see on jätnud jälje ka oskussõnavarale. Seepärast ei ole Eestis midagi tehtud korrektse, üldaktsepteeritava majandusterminivara süsteemi loomiseks.

Eesti keel on Eesti ainus riigikeel. Seetõttu on ka meie seaduste ainus ametlik versioon eestikeelne. Samal ajal on Riigi Teataja kodulehel ka seaduste ingliskeelsed tõlked. Kui võrrelda seaduste eesti- ja ingliskeelseid versioone, võib leida sisulisi erinevusi, mille põhjused on järgmised.

1. Seaduste riigikeelses (s.o eestikeelses) versioonis kasutatud oskussõnad lähtuvad tihtipeale ingliskeelsetest oskussõnadest, olles sageli viimaste toortõlked. Eesti seadusi inglise keelde tõlkides tehakse ingliskeelsete oskussõnade kasutamise asemel tihti tagasitõlge, mis võib osutada seaduste ingliskeelsele lugejale täiesti arusaamatuks (sisutihjaks). Analoogiline olukord võib tekkida ka juhul, kui eestikeelne termin on omasõna, mis inglise keelde tõlgituna omandab hoopis muu tähenduse.
2. Ingliskeelseid oskussõnu tõlkides ja eesti vasteid tuletades ei pöörata tähelepanu grammatikale, süntaksile ja semantikale. Tüüpiline viga on adjektiivide põhjendamatu asendamine substantiiviga.
3. Ingliskeelsete terminite eesti vasted saadakse kõige primitiivsemal moel – toortõlkena. Paljudel juhtudel püütakse eesti keelde sõna-sõnalt tõlkida ka ingliskeelseteks oskussõnadeks kujunenud idioome ja kõnekeelseid väljendeid, selle asemel, et kasutada korrektseid, ammutuntud mõisteid.
4. Ei pöörata tähelepanu asjaolule, et oskussõnadeks võivad olla või saada ka üldkeele sõnad. Sel juhul antakse neile kitsam tähendus defineeritud mõiste põhjal. Sellisteks ingliskeelseteks sõnadeks on näiteks *cost*, *expense* ja *expenditure*. Kui mainitud oskussõnade eesti vastetena tahetakse kasutada näiteks tavakeele sõnu *kulu*, *kulutused* ja *väljaminek*, siis tuleb viimastele anda kitsam tähendus ja neid rangelt kasutada määratud tähenduses.

Ettekandes käsitletakse näidete põhjal inglise-eesti-inglise tõlkeprobleeme.

Erialase mõisteruumi korrastamine ja arendamine: poliitika ja valitsemise sõnastiku kogemus

Leif Kalev

Tallinna Ülikool

Tänavu jõuab lõpule poliitika ja valitsemise sõnastiku pikaajaline läbitöötamine, mis algas juba 2016. aastal. Ettekanne tutvustab töö käigus saadud põhilisi kogemusi ja kujunenud arusaamu, samuti lahendusi, kuidas eesti keele- ja teadmusruumi seni alakaetud valdkondi säilenõtkelt arendada. Ühtlasi saab valitud näidete varal tutvustada riigiteaduste eestikeelseid põhitermineid.

Arutelus käsitletakse muu hulgas seda, mil moel rööbitised tegevusliinid saavad suuresti uue erialakeele arendamisel kokku töötada. Selle allikaks on poliitika ja valitsemise sõnastiku arendamine koostoimes poliitika ja valitsemise aluste kõrgkooliõpiku, avaliku poliitika kolme kõrgkooliõpiku, ajakirja Acta Politica Estica eri- ja üldnumbrite artiklite ning Bibliotheca Politica sarja raamatutõlgete toimetamise käigus kujunenud kogemusega.

Omaette teemana puudutan ka seda, kas eesti keele omapärast lähtudes võiks riigiteadustesse tulla mõni eestilikkust kajastav uuendus. Kuigi paljud keeled on riigikorralduse, poliitika ja valitsemise vallas rohkem liigendatud mõiste- ja terminikasutusega, on oma võimalused ka eesti keelel – kohati lihtsuse tõttu, ent samuti kahe ärkamisajaga eesti rahvuskultuuri ja -riigi kujunemise eripärast tulenevalt.

„Mõistestamise kaudu mõtlemine, mõistete suhestamine, eritelu ja järel-damine on suuremalt jaolt keeleline. Mõistemääratluse võib sõnastada mistahes keeles, lähtudes mõistestuseks olulistest olemile viitavaist tunnustest. Ühelgi keelel pole teistega võrreldes põhimõttelist eelist.

[--]

Paraku küsivad tihti ka teadlased, kuidas üht või teist terminit tõlkida. See on eksitav mõtteviis, mis johtub tõenäoliselt seigast, et ülikoolides ei õpetata kõigile süstemaatiliselt terminiteadust ning mille tulemusel sünnib sõna-sõnaline teksti ümberpanek, mitte selge mõtestatud tõlge. Lähtetekstis kasutatud oskussõnadele tuleb mõiste sisu silmas pidades leida sihtkeeles sobivaim vaste.“

Peep Nemvalts. Rahvuse mõistestikku tähistav terminivara.

– Eesti teaduskeel keelterikkas teadusmaailmas. Koostanud ja toimetanud Peep Nemvalts. Acta Universitatis Tallinnensis. TLÜ teaduskeelekeskuse köide 2. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus 2020, lk 147–148.

Kas tõlkija peab olema erialaekspert?

Raili Lass

Eesti Kaitseväge Akadeemia ja Tartu Ülikool

Ettekande fookuses on küsimus, kas teadusteksti tõlkija peab olema asjakohase valdkonna ekspert.

Tänapäeval, kus teadustöös taotletakse rahvusvahelist kättesaadavust – ja sellega seoses rahvusvahelist arusaadavust –, on tõlkimine teadustekstide avaldamisega pea lahutamatult kaasnev aspekt. Tõlkida võib kas autor ise või kutseline tõlkija.

Teadustekstide (nagu ka muud tüüpi tekstide) tõlkijat võib nimetada autori esindajaks uues kultuuriruumis, olgu tegu lähte- või sihtkultuuriga. Millisesse positsiooni see tõlkija asetab – kas ta on autori toetaja, vaikiv partner või võrdväärne kaasautor?

Adekvaatse tõlke üks eelduseid on asjaolu, et tõlkija peab tõlgitavast tekstist aru saama. Teadusteksti tõlkija peab seega oskama teaduslikku teksti lugeda. Suuremaid vaidlusi tekitab küsimus, kas ta peaks põhjalikumalt tundma ka asjakohase teksti valdkonda või annaks teema valdamine tõlkele lihtsalt huvitava lisatasandi.

Kui teadusteksti tõlgib inimene, kes on ühtlasi valdkonna ekspert, võib tekkida olukord, kus tõlkija hakkab autori teksti n-ö üle kirjutama. Kui tõlkija leiab väikeseid faktivigu ja oskab neile osutada, on see lõpptulemuse suhtes pigem positiivne, sest tõlkija on autori teenistuses. Kui aga tõlkija hakkab mõnda lõiku täiendama või täpsustama, võib seda pidada juba pigem negatiivseks, eriti kui see toimub autori teadmata. Hea tava näeb ette, et tõlkija ei tee omavolilisi muudatusi, vaid kooskõlastab kõik autoriga (seda muidugi juhul, kui autor on kättesaadav). See omakorda seab tõlkija pigem vaikiva toetaja rolli.

Kuigi autoril kahe silma vahele jäänud faktivigade leidmine on tänuväärt, pöörduetakse tõlkija poole siiski selleks, et lisada tekstile aspekt, mis autoril endal võib olla veidi nõrgem – nimelt oskus muuta tekst (võõrkeeles) arusaadavaks.

Erialast terminivara oskab autor küll sageli ise ja mitmes keeles, ent teksti panek arusaadavasse, ladusasse ja loetavasse sihtkeelde on tõlkija oskus. Seega on valdkond ja eriala, milles tõlkija peab olema spetsialist, tõlkimine.

Riiklikud strateegilised lähtekohad

„Pikaajaline arengustrateegia „Eesti 2035“ on keskseim riiklik strateegiadokument, millest lähtub ka keelevaldkonna arengukava. [--] Haridusvaldkonna arengukava 2021–2035. Keele arengukava on seotud haridusvaldkonna arengukava strateegiliste eesmärkidega, mis käsitlevad eestikeelset haridust, keeleõpet, kõrgharidus- ja teaduskeelt ning võõrkeeleeõpet“

Eesti keele arengukava 2021–2035, lk 25.

Mitmekeelse teekonna kogemus muusikalise pinge uurimisel ja määratlemisel

Gerhard Lock

Tallinna Ülikool ja Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia

Tutvustan oma peagi valmiva muusikakognitsiooni teemalise doktoritöö põhilisi mõisteid: 'kognitsioon', 'muusikaline sündmus', 'impulss', 'salients', 'tajatud struktuuriline muusikaline pinge' (TSMP) ja 'narratiivsus'. Need on aluseks minu arendatud post- ja vabatonaalse orkestrimuusika analüüsimudelile *COSM: Cognitive Octagonal Slice Model* (kognitiivne kaheksanurkne viilmudel), mis ühendab muusikateoreetilist mõtlemist muusikapsühholoogilise ning valdkondadevahelise mõtlemisega muusikalise pinge analüüsimisel narratiivsena (Lock 2020). Lähtun eeldusest, et inimese kognitiivsed võimed (heli kõrvaga tajumine ja selle struktuuride mõistmine ajus) on võimsamad, kui seda on seni suudetud arvutiga mudeldada (Wang 2007).

Muusikakognitsioon on üks kognitiivseid teadusi. Nn kognitiivse pöörde algust nähti juba 1950. aastail (Bechtel, Herschbach 2010; Õim 2011), kuid aktiivselt arenema hakkasid kognitiivsed teadused mitmeteadusliku uurimisklastrina alates 1970. aastaist (Bechtel, Herschbach 2010: 237). Muusika valdkond oli selles arengus algusest peale kaasatud, ehkki sellega tegelejaid lisandus alles 1990. aastail (Pearce, Rohrmeier 2012: 469–470). Kognitsioon kuulub psühholoogia valdkonda, mis on teadusala alates 19. sajandist. Muusikapsühholoogia eestikeelset mõtlemist on kujundanud mh Sundbergi (1973, eesti keeles 1995) ja Sloboda (1985, eesti keeles 2000) publikatsioonid. Eestikeelset ülevaadet muusikapsühholoogia arengust, olulisematest uurijatest ja suundadest nii rahvusvaheliselt kui ka Eestis leiab akadeemik professor Rossi (2007) loenguid koondavast raamatust.

Doktorantuuri jooksul olen koostanud muusikalise pinge mõiste kohta mitu järjest täpsemat määratlust eesti, inglise ja saksa keeles (Lock 2010; Lock, Kotta 2012; Lock 2020). Ettekandes harutan lahti teekonda, komponente ning määratluste (samuti eesmärkide ja hüpoteeside) seotust samal ajal edasi arendatud uurimismeetodiga. Uusimasse, (algselt inglise keeles sõnastatud) kaheosalisse määratlusse on koondatud ülal loetletud põhilised mõisted. See püüab selgitada uuritava mõiste 'tajatud struktuuriline muusikaline pinge' (TSMP) olemust kognitsiooni vaatenurgast, sidudes seda narratiivsuse määratlustega ning jõudes seeläbi laiemale, valdkondadevahelisele arusaamani uuritavast nähtusest. Kolmes keeles mõtlemisel on olnud märkimisväärne roll, sest olen saavutanud vajaliku, keeltest sõltumatu distantsi uuritava nähtuse suhtes, mis on mh võimaldanud mul teha protsessi käigus sõnastuslikku-sisulist kontrolli.

Allikad

- Bechtel, W.; Herschbach, M. 2010. Philosophy of the cognitive sciences. – F. Allhoff (ed.), Philosophy of the Sciences. Oxford: Blackwell, 237–261.
- Lock, G. 2010. Muusikalist pinget mõjutavad tegurid ja nende tajumine Erkki-Sven Tüüri teoses „Oxymoron“. – Res musica 2, 63–74. https://resmusica.ee/wp-content/uploads/2017/04/rm2_2010_63-74_Lock.pdf.
- Lock, G. 2020. Salienz, Narrativität und die Rolle musikalischer Parameter bei der Analyse musikalischer Spannung von post-tonaler Orchestermusik. – ZGMTH: Zeitschrift der Gesellschaft für Musiktheorie, 17 (2), 311–349. <https://doi.org/10.31751/i.50>.
- Lock, G.; Kotta, K. 2012. Musical tension as a response to musical form. – E. Cambouropoulos, C. Tsougras, P. Mavromatis, K. Pasiadis (eds.), Music Cognition: 12th International Conference on Music Perception and Cognition (ICMPC) / 8th Triennial Conference of the European Society for the Cognitive Sciences of Music (ESCOM) (23.-28.07.2012, Thessaloniki, Greece). Thessaloniki: Aristotle University of Thessaloniki, 612–617.
- Pearce, M.; Rohrmeier, M. 2012. Music Cognition and the Cognitive Sciences. – Topics in Cognitive Science 4, 468–484. <https://doi.org/10.1111/j.1756-8765.2012.01226.x>.
- Ross, J. 2007. Kaksteist loengut muusikapsühholoogiast. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Sloboda, J. A. [1985] 2000. Muusikaline meel. Kognitiivne muusikapsühholoogia. Tlk Allan Vurma, Liina Fjuk, Anne Lange, Maris Valk-Falk, Tarmo Pajusaar. Tallinn: Scripta Musicalia.
- Sundberg, J. [1973] 1995. Õpetus muusikahelidest. Tlk Liina Fjuk, Urve Lippus, Tauno Pajusaar, Rauno Remme, Jaan Ross. Tallinn: Scripta Musicalia.
- Wang, D. 2007. Computational Scene Analysis. – W. Duch, J. Mandziuk (eds.), Challenges for Computational Intelligence. Berlin: Springer, 163–191.
- Õim, H. 2011. Kognitiivne pööre. – Marek Tamm (toim.), Humanitaarteaduste metodoloogia. Uusi väljavaateid. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 110–137.

„Esimene samm üheselt mõistetava eesti terminivara korrastamiseks oleks erialamõistete pidev, süsteemne, selgeil mõistemääratlustel rajanev käsitus ühe teadusharu, näiteks antropoloogia piires ning mõistestikust lähtuva otstarbekaima terminikogu (-baasi) loomine-täiendamine eriteadlaste ja terminiteadlaste koostöös eesti keele olemusest lähtudes. [-] Selginenud mõistestike abil täppiskeelne mõtlemine hõlbustab igal juhul ka õpetamist ja õppimist kõigil haridusastmeil kõrgkoolidest algkoolideni ning loob eelduse tõelise teadmusühiskonna tekkeks.“

Peep Nemvalts. Rahvuse mõistestikku tähistav terminivara.

– Eesti teaduskeel keelterikkas teadusmaailmas. Koostanud ja toimetanud Peep Nemvalts. Acta Universitatis Tallinnensis. TLÜ teaduskeelekeskuse köide 2. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus 2020, lk 163–164.

Nüüdismuusika oskuskeelee komisjoni tööst

Gerhard Lock^{1,2}, Hans-Gunter Lock^{1,3}, Andrus Kallastu¹

¹Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia, ²Tallinna Ülikool, ³Eesti Kunstiakadeemia

Eesti Arnold Schönbergi Ühingu nüüdismuusika oskuskeelee komisjoni (NOKK) eesmärk on nüüdismuusika eestikeelset terminivara uurida, korrastada ja üldsusele kättesaadavaks teha. Selleks tegeleb komisjon nüüdismuusika mõistete koondamise, süstematiseerimise ja defineerimisega, nüüdismuusikaterminite loomise ja korrastamisega. Töötame peamiselt Vikipeedias, Pärnu Vikis ja Google Drive'is, aga ka Facebookis arutledes. Samuti arutatakse teemasid ühingu korraldatavate Pärnu Nüüdismuusika Päevade töötubades. 2022. aastal on tööd toetanud EKI terminoloogiakomisjonide toetusprogramm ja eesmärk on luua Ekilexi keskkonda helikõrgusintervallidega seotud mõistekirjeid.

Nüüdismuusika oskuskeel on mitmetahuline ja probleeme argikeelega on mitu. Üks vaidlusalune termin on *osaheli* või *osatoon*, tavalise 12 vjo (võrdselt jaotatud oktavi) intervallid 'tritoon' ja 'suurendatud kvart' ei ole sama mõiste kategooria. Probleem seisneb selles, et intervallide nimetused *priim*, *sekund*, *terts* jne lähtuvad diatoonilistest astmetest, ent *tritoon*, nagu ka *pooltoon*, *tervetoon*, *veerandtoon* jne, lähtuvad intervalli struktuurist. Semlek (2005) on loonud selle eristuse kohta terminid *astmeline suurus* ja *tooniline suurus*. Mh USAs arendatud teooriate järgi leidub mitut tüüpi mikrotonaalsete intervallide nimetusi, sh tehnilised nimetused (nt *septimaalne väike septim*, *undetsimaalne väiksem tritoon*), väljamõeldud (nt *Porcupine*, *Hedgehog*) või isikutega seotud (nt *Pythagorase suur terst*, *Huygensi tritoon*). Selles kontekstis kerkivad problemaatilistena esile (mitte ainult eesti keeles) terminid *mikrotonaalsus*, *mikrointervall*, *mikrotonaalne intervall* jms. Sageli kirjutatakse sellest, et helilooja kasutab mikrointervalle ilma igasuguse täpsustuseta ja jääb küsimus, kas on tegemist mõne intervallsüsteemiga või on kasutatud intuiitiivselt hulka intervalle, mis erinevad 12 vjo süsteemist.

Komisjoni koosseis: Andrus Kallastu, Kerri Kotta, Gerhard Lock, Hans-Gunter Lock, Peep Nemvalts

Trükiallikad

Semlek, Leo 2005. Klassikalise muusikateooria algõpetus: elementaarteooria õpetajale. Tallinn: Kodutrükk.

Internetiallikad

Eesti Arnold Schönbergi Ühingu nüüdismuusika oskuskeelee komisjon (NOKK).

https://www.schoenberg.ee/index2.php/index.php?sitesig=SB&page=SB_030_Tegevus&ubpage=SB_050_N_uuml_uumldismuusika_oskuskeelee_komisjon

Huygens-Fokker Foundation. https://huygens-fokker.org/index_en.html

Xenharmonic Wiki. https://en.xen.wiki/w/Main_Page

NOKKi töö veebis

Nüüdismuusika leksikon.

https://parnu.fandom.com/et/wiki/N%C3%BC%C3%BCdismuusika_leksikon

Nüüdismuusika oskuskeel.

https://et.wikipedia.org/wiki/Vikipeedia:Vikiprojekt_N%C3%BC%C3%BCdismuusika_oskuskeel

Nüüdismuusika oskuskeel/Intervallide loend.

https://et.wikipedia.org/wiki/Vikipeedia:Vikiprojekt_N%C3%BC%C3%BCdismuusika_oskuskeel/Mikrointervallide_loend

Helikõrgusintervallide loend.

<https://docs.google.com/spreadsheets/d/1uv79ibwWCZNQ0XIZjQqmgrnPOU6t4hht/edit?usp=sharing&ouid=109130068138309268418&rtpof=true&sd=true>

Riiklikud strateegilised lähtekohad

„Eesti teadus- ja arendustegevuse, innovatsiooni ning ettevõtluse arengukava 2035. Keele arengukava ja teaduse arengukava seovad kõrgharidus- ja teaduskeele, sh eesti oskussõnavara arendamise ja kasutamise ning keeleteaduse küsimused. Mõlema arengukava kokku- puutepunktid on esiteks sihtides, mis sõnastavad eestikeelse kõrg- hariduse ja teaduskeele arendamise tähtsuse, ja teiseks sihtides, mis sõnastavad eesti keele ja kultuuri kõrgetasemel uurimise ning aja- kohaste keeletehnoloogiliste lahenduste väljatöötamise.“

Eesti keele arengukava 2021–2035, lk 26.

„Küllap on rahvusetaju tugevdamaks kasutusele võetud ka sõna rahvusülikool. [--] Aktusekõnes 1. detsembril 1919 määratles Peeter Põld avatava õppeasutuse olemuse: „Sarnasena on ülikool vaimline hoone, aade, mis kehastust otsib, ülesanne. Sarnasena ei ole ta kusagilt võõrsilt laenatav, endistest eeskujudest kopeeritav, vaid peab tõusma kui Eesti Ülikool, kui eesti rahva vaimu saadus, kui originaalne, oma- pärane institutsioon ja organisatsioon.“ (Põld 1919b: 12) Eesti Vaba- riigis ei olnud tol ajal teisi ülikoole, küll aga asutati selsamal aastal nüüdse Tallinna Tehnikaülikooli, Tallinna Ülikooli, Eesti Kunsti- akadeemia, Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia eelkäijad. Kas need on sajanditaguseid eesmärgiseadeid silmas pidades tänapäeva Eestis vähem rahvusülikoolid kui Tartu Ülikool?“

Peep Nemvalts. Rahvuse mõistestikku tähistav terminivara.

– Eesti teaduskeel keelterikkas teadusmaailmas. Koostanud ja toimetanud Peep Nemvalts. Acta Universitatis Tallinnensis. TLÜ teaduskeelekeskuse köide 2. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus 2020, lk 159.

„Ka eesti keelset teksti kirjutatakse juba inglise keelse lause ehitusega...“ Teaduskeelest doktorandide¹ küsitlusuuringu andmeid

Peep Nemvalts¹, Eve-Liis Roosmaa¹, Helena Lemendik^{1,2}, Triin Roosalu¹

¹Tallinna Ülikool, ²Tartu Ülikool

Korraldasime 2022. aasta algul üle-eestilise küsitlusuuringu (N = 101) selgitamaks välja praeguste doktorandide arvamused teaduskommunikatsiooni keelte kohta võrreldes 2012. aasta uuringuga (N = 240). Toonasega võrreldes on tänavuseks kahanenud doktorantuuris õppijate arv (vastavalt 3044 ja 2353), kuid kasvanud on võõrkeelse õppe osakaal: 96% vs. 20% õppis täielikult eestikeelsel õppekaval (haridussilm.ee).

Hinnanguis eesti ja inglise teaduskeele kasutatavusele on küll näha mõningaid muutusi, kuid nii kümme aastat tagasi (Roosmaa jt 2014) kui ka nüüd on teadlaste hakul kõige rohkem muret sobivate terminite leidmisega ning lauseehitusega. Endiselt on vajaka süsteemsest eesti teaduskeele- ja terminiõpetusest.

Uuringu esimesi tulemusi tutvustasime rakenduslingvistika konverentsil juunis, mil käsitlesime mh ka doktorandide terminiprobleeme (Roosmaa jt 2022). Nüüdses ettekandes keskendume lauseehitusega seotud raskustele, mis häirivad doktorandide teadustööd nii tekste lugedes kui ka kirjutades.

Allikad

Roosmaa, Eve-Liis; Nemvalts, Peep; Lemendik, Helena; Roosalu, Triin 2022. [Mis teadust teed? Eesti teaduskeel eestikeelse doktorandi töös. Ettekande kuvastik](#). Keele mõju: andmetest tõendatud teadmiseni. 19. rakenduslingvistika kevadkonverents, Tallinn, 16.-17. juuni 2022.

Roosmaa, Eve-Liis; Roosalu, Triin; Nemvalts, Peep 2014. [Doktorantide teadustöö keele valikutest](#). – [Ülikool ja keelevahetus. Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi XLII](#), 37–52.

¹ Eelistagem süsteemseid ladina gerundiivist pärinevaid termineid *doktorand* ja *magistrand*. Nii nagu *eksaminand* (ld *examinandus*) on 'eksamitegija' ja *diplomand* 'diplomitöö tegija v kaitsja, diplomi taotleja', on ka doktorantuuris või magistrantuuris õppija 'doktoriks või magistriks pürgija, kraadi taotleja'. ÕS-is on paraku esimesed *-ant*, teised *-and* kujul. Kuju „doktorant“ on tõenäoliselt vene keele mõju, paljudes euroopa keeltes (sh saksa ja rootsi) on *-and*.

Strateegiline eesmärk 2. Keele uurimine ja taristu

„2.7. Toetatakse eestikeelsete teadustekstide loomist ja avaldamist ning eesti teaduskeele arendamist.

2.8. Toetatakse eestikeelse oskussõnavara loomist ja kasutamist kõikides teadus- ja eluvaldkondades, sh arendatakse ja koostatakse mitmekeelseid terminibaase ning soodustatakse eriala-, tõlke- ja keele-spetsialistide koostööd, et oskussõnavara ajakohastataks koostöiselt ja antaks võimalikult kiiresti ringlusse. Tähelepanu pööratakse eurodokumentide keelele, mis mõjutab eesti (õigus)keelt ning keelekasutust ja oskussõnavara kõigis ühiskonnaelu valdkondades.

2.9. Eesti kõrgkoolides õpetatakse piisaval hulgal toimetajaid, keeletoimetajaid, tõlkijaid ja tõlke. Toetatakse nende täiendusõpet. Eesti rahvuse, keele ja kultuuri säilimiseks oluliste ja avalike teenuste pakkumisega seotud valdkondade eelisarendamine on haridusvaldkonna arengukava fookuses.“

Eesti keele arengukava 2021–2035, lk 9.

Olulisemad teaduskeele terminid ja tähistatavate mõistete määratlused

Oskuskeel (erialakeel) - mingil erialal kasutatav keel, mida ise-loomustab eriomane oskussõnavara ja fraseoloogia ning stilistilised või süntaktilised erijooned.

Oskuskeelekorraldus - tegevused mingi valdkonna erialakeele arendamiseks, täiustamiseks, kasutuselevõtuks ja levitamiseks.

Teaduskeel - kirjakeele allkeel, mis lõikub kõikide erialade (oskus)keelega ja võimaldab väljendada teaduslikku tunnetust selgelt, loogiliselt ja ühemõtteliselt.

Mõiste - teadmusüksus, mis **viitab** mingile mõtestatavale olemile ühese tunnuste kogumina. Iga mõiste sisu tuleb **defineerida** ehk **määratleda**.

Termin (oskussõna) - mingi valdkonna (üld)mõiste sõnaline **tähis**. Terminu otstarbekust võib olla vaja **selgitada**.

Terminoloogia (terminiteadus, -õpetus) - teadus, mis uurib terminivara ülesehitust, kujunemist, arengut, mõistetähistena kasutamist ja korrastamist.

Terminivara (oskussõnavara) - mistahes eriala mõistestikku tähistav sõnavara.

Terminitöö - terminoloogial põhinev mõistete ja nende tähiste süstemaatiline kogumine, kirjeldamine, töötlus ja levitamine.

Terminikomisjon - oma valdkonna või eriala oskussõnavara korrastamise ja arendamisega tegelev asjatundjate rühm.

Terminisõnastik - mingi valdkonna (eelistatavalt süsteemne mõiste-
põhine) oskussõnastik.

Terminoloogiasõnastik - terminiteaduse ehk oskussõnaõpetuse oskussõnastik.
